

Зуєва Л.Є.

*доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету «Одеська юридична академія», доктор
педагогічних наук, кандидат юридичних наук, медіатор, суддя Одеського
адміністративного апеляційного суду*

СВОБОДА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА ТА ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ

Неодмінним конституційним правом людини й громадянина є право на судовий захист, закріплене у ст. 55 Конституції України. У ст. 17 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. зловживання правом визначається як діяльність або дії, спрямовані на скасування прав та свобод, визнаних у Конвенції, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції. У низці випадків ЄСПЛ зазначав у своїх рішеннях, що подання до суду клопотань про відкладення судових засідань на тривалий термін через хворобу сторони, неодноразова зміна заявлених вимог тощо не свідчать про зловживання правами. Однак реалізація суб'єктивного права на судовий захист має інший негативний аспект. Зокрема, мова йде про несумлінне використання процесуальних прав, у тому числі права на судовий захист.

Зловживання процесуальними правами є можливим, якщо внаслідок реалізації права створюється перешкода у вирішенні завдань судочинства. Механізм зловживання процесуальними правами зводиться до того, що особа, яка прагне до досягнення певних правових наслідків, здійснює процесуальні дії (бездіяльність), зовні «схожі» на юридичні факти, з якими закон пов'язує настання певних наслідків. Незважаючи на те, що такі дії мають повністю штучний характер, тобто не підкріплюються фактами об'єктивної дійсності, певні правові наслідки, які вигідні особі, все ж таки можуть існувати.

Останнім часом зловживання процесуальними правами стало занадто популярним та розповсюдженим з різною метою: затягування процесу, привернення до себе уваги, усунення певних ризиків до прийняття судом остаточного рішення тощо. Кількість повідомлень суддів про втручання в їх професійну діяльність з боку адвокатів, значно збільшилась, так само як і кількість скарг адвокатів на суддів, які розглядаються Вищою радою правосуддя. Чому така тенденція набирає обертів та стає не винятком з правил, а в багатьох випадках правилом спілкування та з'ясування стосунків між адвокатом та суддею?

Завданням судочинства в Україні є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення спорів, при цьому на досягнення таких результатів повинні спрямовувати свою діяльність як судді, так і сторони та інші учасники

судового провадження. Відповідно до Конституції України, на суддю та адвоката покладено конституційний обов'язок захищати права, свободи і інтереси громадян людини і громадянина. Український законодавець здійснює правове регулювання взаємовідносин «суд – адвокат», насамперед на засадах, заснованих на необхідності дотримання принципу взаємної поваги між судом та адвокатом.

У 2018 р. Вища рада правосуддя прийняла рішення про притягнення до відповідальності 176 суддів, у 2019 році – 150, з яких 53 у вигляді подання про звільнення, станом на вересень 2020 року вже притягнуто до дисциплінарної відповідальності 123 судді.

Для порівняння, кількість застосованих у 2018-2020 р.р. стягнень на професійних суддів у Німеччині -9, Австрії – 4, Швеції – 3, Швейцарії -14. Така статистика свідчить про наявність певних проблем у цій сфері правозастосування, які потребують наукового дослідження та обговорення.

Дуже цікавим є той факт, що так само у геометричній прогресії зростає за останні роки статистика притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності та застосування до них стягнень не лише у вигляді попередження, а застосування більш важких видів відповідальності у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року, позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України (для адвокатів України).

Безумовно багато рішень, ухвалених дисциплінарними органами суддівського врядування та адвокатури, сприймаються суперечливо суддівським та адвокатським співтовариством та громадськістю, тому дослідження цієї ситуації необхідно спрямувати як на осмислення концепції суддівського розсуду з одного боку і свободи незалежної професійної діяльності адвоката в процесі здійснення професійної діяльності з іншого.

Етичним аспектам відносин адвоката з учасниками судового провадження присвячений окремий розділ Правил адвокатської етики. Можливість спілкування із суддями не обмежується, але встановлюються певні орієнтири, які є загальними: дотримання вимог процесуального законодавства, законів «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про судоустрій і статус суддів» та ін., що регламентують поведінку учасників процесу.

Якість судового процесу залежить не лише від роботи судової системи, але й від поведінки учасників процесу та їх представників. Якщо спочатку прийняття змін до процесуальних кодексів був певний скептицизм щодо реального застосування судами заходів процесуального примусу за зловживання процесуальними правами, то наразі судова практика, і зокрема, Верховного Суду свідчить про те, що суди активно застосовують вказані норми на практиці.

З огляду на сформовану Верховним Судом за останній час з моменту прийнятті уніфікованих процесуальних кодексів судову практику найчастіше зловживанням процесуальними правами визнається неодноразове звернення із завідомо безпідставними касаційними скаргами, які не відповідають вимогам процесуальних кодексів України, завідомо безпідставні відводи суду, подання касаційних скарг на рішення (ухвали), які вичерпали свою дію.

На думку Касаційного адміністративного суду у складі ВС під зловживанням процесуальними правами слід розуміти форму умисних, несумлінних дій учасників процесу, що знаходить своє вираження, зокрема, у вчиненні дій, не співмірних з наслідками, до яких вони можуть призвести, використанні наданих прав всупереч їхньому призначенню з метою обмеження можливості реалізації чи обмеження прав інших учасників провадження, перешкоджанні діяльності суду з правильного та своєчасного розгляду і вирішення справ; необґрунтованому перевантаженні роботи суду.

При цьому Верховний Суд, визнаючи певні дії учасників процесу зловживанням процесуальними правами, часто зазначає, що ознакою зловживання процесуальними правами є не просто конкретні дії, а дії, спрямовані на введення суду в оману, затягування розгляду справи, створення перешкод опоненту. Таким чином, враховуючи, що перелік дій, наведений у законодавстві, не є вичерпним, суд може визнати зловживанням процесуальними правами також інші дії, які мають відповідну спрямованість.

Зловживання правом на подання скарги становить собою такий вид зловживань процесуальними правами, коли вся процедура розгляду спору є невинуватеною та неефективною, адже особа звертається до суду з метою, відмінною від захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Серед таких зловживань можна виокремити подання сутяжницьких, завідомо безпідставних (явно необґрунтованих) позовів або скарг. КАС ВС зауважує, що ознакою зловживання процесуальними правами є не просто конкретні дії, а дії, спрямовані на затягування розгляду справи, створення перешкод іншим учасникам процесу.

Також дуже часто адвокати звертаються із завідомо безпідставними апеляційними або касаційними скаргами, які визнаються судом завідомо безпідставними, якщо вони подані на ухвалу, яка не переглядалась в апеляційному порядку або яка не підлягає апеляційному або касаційному оскарженню, якщо касаційна скарга явно не відповідає вимогам закону України – до скарги не додано доказів сплати судового збору, скарга подана з пропуском строку, копії скарги не надсилалися учасникам справи, скарга підписана особою, яка не має права її підписувати, або скарга не оформлена належним чином, на титульній сторінці скарги не зазначено всіх учасників процесу, скарга не містить жодного обґрунтування. Найчастіше звернення з подібними скаргами визнаються зловживанням процесуальними правами, якщо вони подаються неодноразово.

Також одним з поширених зловживань є заявлення безпідставного відводу. Відвід є «завідомо безпідставним», якщо у заяві про відвід відсутні будь – які докази, які свідчили б про необ'єктивність чи упередженість судді щодо заявника, тобто підстави для відводу ґрунтуються на власних припущеннях заявника, або якщо підставою для відводу є непогодження сторони з процесуальними рішеннями судді. Додатковою підставою для визнання відводу зловживанням процесуальними правами є порушення строків для його заявлення.

Крім того, адвокати застосовують для затягування справи такі зловживання як подання скарг на ухвали, які вичерпали свою дію, використання нецензурної лексики в офіційних документах, подача штучних «зустрічних позовних заяв», а потім оскарження ухвали суду про залишення їх без розгляду, сутяжництво, подання кількох тотожних позовів.

Наслідками зловживання особою процесуальними правами можуть бути: повернення або залишення без розгляду заяви (скарги, клопотання), подання якої визнано судом зловживанням, застосування штрафу.

Якщо дії учасника процесу визнаються зловживанням процесуальними правами вперше, то розмір штрафу може становити від 0,3 до 3 % прожиткового мінімуму для працездатних осіб, якщо такі дії мають системний характер, то розмір штрафу може становити від 2102 грн. до 21020 грн., постановлення окремої ухвали з направленням у відповідну кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури.

Практика Верховного Суду свідчить, що Верховний Суд намагається активно протидіяти зловживанню процесуальними правами — накладає на учасників процесу та їх представників штрафи, повертає та залишає без розгляду заяви й скарги, звертається до кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури. Безперечно, відповідальність тих адвокатів, хто зловживає процесуальними правами, дисциплінує учасників судового процесу та захищає інтереси іншої сторони на судовий захист, стимулює їх добросовісно користуватися процесуальними правами та сприяє суду у виконанні його функцій.

Окрім того, що дії адвоката можуть бути визнані судом зловживанням процесуальними правами, така поведінка може бути розцінена судом , як втручання у здійснення правосуддя, при цьому обмеження судом такої поведінки іноді сприймається адвокатською спільнотою як перешкодження здійснення адвокатської діяльності .

Частиною 1 ст. 376 Кримінального кодексу України «втручання у здійснення правосуддя» визначається як «втручання у будь-якій формі в діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення».

Під втручанням розуміється вплив у будь-якій формі на суддю з метою перешкодити виконанню ним своїх службових обов'язків або добитися

винесення неправосудного рішення. До конкретних форм впливу можна віднести: прохання, вказівку, погрозу, підкуп, критику судді в засобах масової інформації до вирішення конкретної справи у зв'язку з її розглядом, проведення пікетів, мітингів тощо. Вплив на суддю може здійснюватись і через третіх осіб – близьких родичів, колег по роботі тощо. У випадках, коли формою впливу на суддю є погроза або насильство, вчинене за наявності підстав підлягає кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених ст. 376 і ст. 377КК України.

Деякі захисники обирають та застосовують для впливу на суддів такі засоби як, систематичне звернення до суду із очевидно безпідставними (з нанадуманих підстав) заявами та клопотаннями з метою перешкодження здійсненню правосуддя; порушення порядку в судовому засіданні; звернення, до органів адвокатського та самоврядування та суддівського врядування з метою ініціювання питання про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності ще на стадії судового провадження, до прийняття рішення по суті; критика суддів у засобах масової інформації до вирішення справи у зв'язку із її розглядом; звернення до уповноважених осіб Офісу Генерального прокурора ще на стадії судового провадження, до прийняття рішення по суті, щодо внесення в ЄРДР відомостей стосовно суддів у зв'язку із начебто порушенням останніми права на захист.

Безумовно, обрати ту чи іншу тактику захисту свого клієнта – це право адвоката, однак дуже часто адвокати починають «заграватися» та переходять ту межу, за якою їх дії залишаються лише «ефектними», але абсолютно не ефективними, а іноді деструктивними для захисту інтересів клієнта. Не для кого не є таємницею, що якась частина адвокатів обирає інші способи та тактики захисту, з'ясовуючи стосунки не з відповідачем, а з судом, переходячи на особистості, ініціюючи під будівлями суду та у судових засіданнях мітинги, пікети, порушуючи громадський порядок та зриваючи судові засідання.

Формування у суспільстві базових цінностей про те, що здійснюючи правосуддя, суди та адвокати є незалежними від будь-якого незаконного впливу, що втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів та адвокатів у будь-який спосіб, неповага до них, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду та адвоката або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень є забороненими і мають наслідком відповідальність, установлену законом, а також те що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи повинні утримуватися від заяв та дій, що можуть підірвати незалежність судової влади є завданням правової еліти, за формуванням якої несуть відповідальність судді як особисто, так і через органи суддівського самоврядування та врядування разом з адвокатами, прокурорами, правниками-науковцями та навчальними закладами, які формують свідомість молодого покоління юристів.

Список використаної літератури:

1. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 13.03.2019 р. (справа №814/218/14) URL: <http://www.reestr.court.gov.ua/Review/80482772>
2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 18.12.2018 р. (справа №910/2968/18) URL: <http://www.reestr.court.gov.ua/Review/78807931>
3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 29.05.2018 р. (справа №910/14716/17) URL: <http://www.reestr.court.gov.ua/Review/74538885>
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 17.05.2018 р. (справа №916/36/16) URL: <http://www.reestr.court.gov.ua/Review/74411298>
5. Ухвала Верховного Суду у складі судді-доповідача Касаційного адміністративного суду КАС ВС від 08.04.2019 р. (справа №9901/167/19) URL: <http://www.reestr.court.gov.ua/Review/81020317>
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14.03.2019 р. (справа №9901/34/19) URL: <http://www.reestr.court.gov.ua/Review/81013341>

Горбань Н.С.

доцент кафедри нотаріального, виконавчого процесу та адвокатури, прокуратури, судоустрою Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук

ГАРАНТІЇ ДОТРИМАННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ

3 березня 2020 року ми живемо за новими правилами, спрямованими на запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19. Пандемія кардинально вплинула не тільки на повсякденне життя людей і також на всі сфери суспільних відносин, що потребує зміни правил їх регулювання. З метою попередження розповсюдження вірусу дистанційна форма комунікації людей із необхідної перетворилася на звичну та доступну для більшості. Не стала винятком і адвокатська діяльність. Адвокати почали спілкуватися із клієнтами за допомогою віддаленого конференц-зв'язку, онлайн-зустрічей, чатів і мобільного зв'язку. Також активно змінюється процес комунікації адвокатів із судами. Започатковується дистанційна форма ознайомлення з матеріалами судової справи. Адвокати допускаються до участі в судових засіданнях в режимі відеоконференцій за межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів, тобто власного комп'ютера чи комунікаційного гаджету, який має відповідати встановленим технічним